

Metode som døråpner – Tanker fra en fersk veileder.

av Harald Høiback

Résumé

In his book *Cult of the Irrelevant. The Waning Influence of Social Science on National Security*, Michael C. Dench points out several challenges facing modern scholars. One of them is that while social scientists – military students included – become progressively more sophisticated, they simultaneously become less useful: "The tragedy of the professionalization of social science is that it is both the engine of scientific progress but also contains the seeds of its own irrelevance." Based on my own supervision of a dozen Swedish military master students at the Swedish Defence University, I share Dench's worries. Even many officers, with bags full of practical experience, and usually with no academic ambitions beyond their master's degree, seem to get lost in the methodological labyrinth. In this article I argue that it doesn't have to be this way. A scientific approach to military and strategic questions is not a prison or a shackle, it is, rightly understood, a toolbox that you can use to build wonderful and reliable things. The prerequisite is, though, that the tools and techniques don't become ends in themselves. In the last part of the article, I suggest a way out of the maze. There are reasons to believe that even if the Swedish Defence University is about to change their master's program, some of my worriers, and suggestions, will still be valid.

VÅREN 2021 VAR jeg veileder for en håndfull masterstudenter ved Försvarshögskolan (FHS) i Stockholm. Det gjentok seg våren 2022. Det var en i utgangspunktet risikabel affære. Først og fremst er jeg ikke svensk, og mitt kjennskap til det svenske Forsvaret og den svenske sikkerhetspolitiske debatten strekker seg ikke lengre enn cafévarianten. For det andre arbeider jeg ikke ved FHS, og har dermed liten oversikt over hva studentene har med seg i sin akademiske ryggsekk. Til slutt er jeg i tillegg til å være offiser i Luftforsvaret, historiker og filosof, mens samtlige av 'mine' studenter skrev sin oppgave innenfor ulike varianter av samfunnsvitenskap. Opplevelsen av å veilede var imidlertid i all hovedsak positiv. Både

studentene og jeg lærte noe, og jeg tror at alle studentene fikk sine mastergrader. Jeg er også svært imponert over hvor mye ressurser FHS legger i sine masterstudenter.

Grunnen til at jeg skriver dette, er at jeg likevel møtte en gjennomgående frustrasjon under arbeidet, som jeg ikke tror skyldes at jeg er norsk, at jeg ikke kjenner pensumet på FHS eller at jeg selv ikke kan samfunnsvitenskapelig metode godt nok. Basert på samtaler med både studenter og veiledere, er det grunn til å tro at andre enn meg, og med en annen fagbakgrunn, har støtt på varianter av det samme problemet også andre steder enn ved FHS, og at det derfor kan være verdt å løfte det fram. Det er også, vil jeg tro, lettere for meg å adressere slike spørsmål enn det

er for andre. Av de ovennevnte grunner har ikke jeg så mye faglig troverdighet å miste i spørsmålet. Det er ikke mitt fag.

Problembeskrivelsen

I litt varierende grad havnet alle mine studenter i klem mellom to viktige hensyn. Skulle det de skrev være relevant for deres oppdragsgiver, Forsvaret, eller skulle det være akademisk stringent og uangripelig? Ved første øyekast kan det virke som en oppkonstruert problemstilling. I naturvitenskapen velger man ikke mellom å være presis eller å være nyttig. Det er *fordi* man er presis, at det man kommer fram til er nyttig. Ingen setter seg i et fly som noen har konstruert på øyemål.

Det er ingen tvil om at idealet også i samfunnsvitenskapen er at jo mer vitenskapelig etterrettelig du er, desto nyttigere er resultatet for samfunnet – men slik er det ikke i praksis. Som Michael C Desch skriver:

[T]he state-of-the-art approaches of academic social science constitute precisely those approaches that policymakers find less helpful. [T]he problem, in a nutshell, is that scholars increasingly equate rigor with the use of particular techniques (mathematics and universal models) and ignore broader criteria of relevance.¹

Samfunnsvitenskapelige forskere finner gjerne problemstillinger som de kan besvare med en av de metodene som for tiden er i vinden, og som de mener de behersker. Interessante problemer, som folk utenfor academia gjerne ønsker svar på, tar man derfor ikke fatt på, med mindre de faktisk lar seg løse med de verktøy man har tilgjengelig.

Paradokset er at jo mer vitenskapelig samfunnsvitenskapene blir, desto mer irrelevant blir funnene:

The tragedy of the professionalization of social science is that it is both the engine of scientific progress but also contains the seeds of its own irrelevance.²

Som en av studentene under FHS' sluttseminar formulerte det:

Vi må være lojale overfor det faget vi eksamineres i. Om svaret på det spørsmålet vi stiller ligger utenfor fagdisiplinens grenser, kan ikke vi nå det.

En annen student fulgte opp langs de samme linjer, og pekte på at et særdeles viktig felt for Sverige, "tröskeeffekt", har så liten forankring i eksisterende teori at han hadde forsøkt å unngå tematikken i oppgaven. Men bør en offiser og masterstudent holde seg unna et for Sverige helt sentralt spørsmål bare fordi det ikke er behandlet akademisk i særlig grad tidligere? Som Desch skriver:

The cost of such a mind-set is to ignore many important policy issues because we cannot engage them 'scientifically'.³

Ikke nok med at slike teoristyrte problemstillinger lett kan bli uinteressante for alle utenfor skrivestuene. Det forventes også at oppgaven skrives på måter som gjør dem nær uleselige. Mens man i naturvitenskapen setter stor pris på fagfolk som makter å formidle kompliserte sammenhenger til allmenheten, er det motsatt i samfunnsvitenskapen. Om en astrofysiker snakker til bønder på bønders vis om sorte hull og asteroidebelter, kan han bli en geniforklart bestselger. Om en statsviter, derimot, snakker til bønder på bønders vis om EUs forsvarssamarbeid, blir han sett på som en lettveker, for å sette det på spissen.

Mye av det naturvitere holder på med er ubegripelig for lekfolk. Mye av det samfunnsvitere holder på med, derimot, er så lettbegripelig at folk på utsiden kan lure på hva de som holder på med dette egentlig

skal med doktorgrader og professortitler. Desto viktigere er det å formulere seg på tungvinte måter:

One means by which disciplinary organizational interest encourages scholars to separate themselves from nonspecialists is by using jargon and other modes of discourse that are incomprehensible to the laity. Economist John Kenneth Galbraith recounted that economists regard this as "the filter by which scholars are separated from charlatans and wind-bags". Such a screen is even more attractive to social science disciplines such as political science, which deal with issues that are not otherwise inherently difficult for educated laypersons to engage. To maintain their autonomy and protect their monopoly on expertise they need to construct higher barriers to entry. Sophisticated social science methods (models, statistics, or abstruse jargon) offer an ideal barrier to entry for the non-professional because they take considerable investment in time and effort to learn.⁴

For enkelte forskere kan det selvfølgelig være nedslående å tenke på at deres artikler og rapporter ikke leses av andre enn kolleger og egne studenter, i beste fall. Trøsten mange av dem finner, er at selv om praktikere og politikere ikke leser deres artikler, vil kunnskapen likevel komme samfunnet til gode ved at kunnskapen "trickle-down (or bubble-up)".⁵ Den vil på mystisk vis opplyse den generelle debatten, uten at man helt vet hvordan. Også dette er imidlertid Michael Desch skeptisk til:

Active engagement with policy – in terms of the topics chosen, the methods employed, and how the results are reported – is essential to effectively translate social science scholarship into practical results. Scholars cannot simply sit back and wait for their results to sprinkle down on policymakers like rain from the clouds.⁶

En tredje utfordring, ved siden av at det er tilgjengelige metoder som styrer valg av problemstillingen, og at språket er ugjennomtrengelig, er at det oppfattes som nokså uvitenskapelig å være normativ, eller fremme forslag til reformer. Alle mine studenter hadde et ønske om å bidra med noe som deres oppdragsgiver, det svenske Forsvaret, kunne ha bruk for, men samtlige fryktet at det ville bli oppfattet som uvitenskapelig. Som statsviterne Andreas H. Hvidsten og Øivind Bratberg skriver:

Moderne naturvitenskap skiller imidlertid skarpt mellom hva som er, og hva som bør være, og beskjeftiger seg utelukkende med det førstnevnte. En statsvitenskap som henter inspirasjon fra naturvitenskapen, må dermed avklare hvordan den normative siden, og hele den politisk-filosofiske tradisjon, passer inn i en vitenskap om politikk.⁷

Den avklaringen kan for enkeltes del reduseres til at heller ikke samfunnsvitenskap skal ha normative ambisjoner.

Det er derfor ikke rart at også mine studenter var engstelige for å fremme konkret kritikk, eller fremme forslag til forbedringer, selv om det var det ønsket som drev de fleste av dem til å velge den problemstillingen de gjorde. De har gjennom sitt praktiske yrkesliv opplevde noe som er mangelfullt eller problematisk, og ville bruke sin tid med masteroppgaven til å belyse problemet og foreslå forbedringer, i god militær ånd. Men de satt alle, tror jeg, med en følelse av at kritikk og forslag til reformer ikke klinger spesielt vitenskapelig.

Michael Desch' kritikk av samfunnsvitenskapene kan selvfølgelig diskuteres, men han er ikke den eneste som har sett tegn til at samfunnsvitenskapen ikke oppfattes som spesielt relevant for verden utenfor elfenbenstårnet. I Morgenbladet finner vi for eksempel:

Altfor mye av forskningen er av dårlig kvalitet, empirien er ikke solid nok, og mange funn er ikke etterprøvbare. Det er en stor produksjon av nye konsepter, typologier og teori, men for lite solid empirisk testing og akkumulering av kunnskap.⁸

Desch' er altså ikke alene om denne observasjonen:

“Technification” often leads political scientists to use research methods for their own sake, rather than based on their appropriateness for the research questions at hand; privilege technique over in-depth knowledge of the issue; and in general, steer the research enterprise away from doing work of broader interest. Pursuit of rigor defined narrowly as technique means that less and less of political science is relevant to practical problems.⁹

Statsviterne Bratberg og Hvidsten antyder sågar at deler av samfunnsvitenskapen har fjernet seg så langt fra vitenskapens tradisjonelle nytteperspektiv at det oppfattes som nokså irrelevant i det hele tatt å stille spørsmål ved relevans. Mens de humanistiske fagene bruker mye tid på å reflektere over sin egen eksistensberettigelse, synes ikke samfunnsvitenskapene å være like bekymret:

Kanskje burde noen spørre – til tross for eller nettopp på grunn av – fagets uomtvistelige gjennomslag: Hva skal vi med statsvitenskap?¹⁰

Hensikten med denne artikkelen, er ikke å invitere til den store filosofiske debatten om samfunnsvitenskapens plass og rolle, men å peke på praktiske veier ut av de dilemma studentene ved FHS føler på: Hvorfor må de velge metoder som de føler ikke hjelper dem å svare på interessante spørsmål? Hvorfor må de skrive på en måte som fenger få andre enn dem selv? Og hvorfor får de ikke øse av sine egne erfaringer og oppfatninger?

Før vi ser nærmere på ulike veier ut av disse problemene, må jeg presisere at jeg tror at dette problemet ikke kjennes like sterkt for alle. Jeg vil tippe at ganske mange er komfortable med sitt metodevalg under arbeidet med masteroppgaven. Jeg vil for eksempel tro at de som bruker kvantitative metoder, og de som skriver innenfor den humanistiske tradisjonen, ikke kjenner like sterkt på dette. Det er i så fall ikke de jeg skriver dette for. Det jeg skriver under, er snarere ment for de studentene som kjenner på at det de oppfatter som den samfunnsvitenskapelige metoden ikke hjelper dem til å besvare problemstillingen deres, men snarere står i veien for det de ønsker å gjøre. Jeg håper også at artikkelen kan være til hjelp og inspirasjon for andre veiledere som eventuelt har møtt slike fortvilte studenter. Det finnes veier ut av dette, og ingen av dem er uvitenskapelige.

Veier ut

Den første veien ut, er basert på at de færreste masterstudentene ved FHS har ambisjoner om en senere forskerkarriere. Mange av samfunnsvitenskapens utfordringer skyldes at forskerne konkurrerer mot hverandre om stillinger og forskningsmidler. Den ”skjønnhetskonkurransen” skal få av FHS’ masterstudenter delta i. De kan derfor i langt større grad enn tradisjonelle forskere la problemstillingen være styrende, ikke metoden. Og de kan gjøre det med god samvittighet. Eklektiske vinklinger og metodisk pluralisme er ikke uvitenskapelig, selv om mange later til å tro det.

En snekker bruker et skrujern om han skal skru inn en skrue, og en hammer om han skal slå inn en spiker. Det er ikke slik at han må bruke saga til alt. Han ser først hvilke oppgave som skal utføres, deretter plukker han det mest hensiktsmessige verktøyet. Slik må det være for samfunnsviten-

skapelige forskere også. Som Johannessen, Rafoss og Rasmussen skriver:

Ikke føl deg forpliktet til å gjøre en analyse av en bestemt type. Velg og vrak blant analytiske verktøy etter behov [...] *Det eneste som betyr noe*, er om teorien hjelper deg til å tenke og kommunisere klarere, og om den hjelper deg til å stille, begrunne og besvare gode forskings spørsmål.¹¹

Med andre ord, metoder og teorier er ikke tvangstrøyer eller fotjern, de er verktøy og hjelpemidler. Bruk *det* du trenger, *når* du trenger det, og gjør det med forstand.

At samfunnsvitenskap står i fare for å bli for mye teknikk, og for lite empiri, trenger heller ikke å ramme studentene på FHS i særlig grad. I kraft av å være erfarne offiserer, har de et mye tettere forhold til sitt forskingsfelt enn det de fleste samfunnsvitere normalt har. Det er derfor enda mindre grunn til at de kun skal skrive for hverandre, slik man kan beskyldte tradisjonelle forskere for å gjøre: "scientific men are in the habit of writing for their colleagues rather than for the general public."¹² Masterstudentenes viktigste kolleger er ikke andre samfunnsvitenskapelige forskere, men offiserer og andre praktikere.

Den andre veien ut er beslektet med den over, og er også basert på at de færreste av FHS' mastere sikter på en karriere som forskere. De skal i liten grad i sin videre karriere skape ny vitenskapelig kunnskap, men de skal i høyeste grad bruke den kunnskapen andre har frembragt. Hovedhensikten med en profesjonsmaster, er derfor å gi studentene en kritisk sans, og en evne til å forstå drivkreftene bak vitenskapelig kunnskapsproduksjon. De skal bli opplyste brukere av kunnskap, ikke produsenter av den.

Jeg tror at mange av de masterstudentene ved FHS som i dag sliter med å finne seg til rette med det som oppfattes som tilgjengelige metoder, ville tjene stort på å bygge

sin master rundt det som betegnes en *policy brief*.¹³ En slik brief er normalt ganske kort, men det er ikke noe i veien for at den kan være på 20 000 ord, dvs. lengden på en tradisjonell masteroppgave ved FHS. Det skal være et dokument som presenterer en problemstilling og som forteller hvorfor spørsmålet er viktig, samtidig som den fremmer velbegrunnede forslag til tiltak. Det er de samme saklighetsreglene som gjelder her som i vitenskapelige papere. Man skal legge fram alle sakens sider, og peke på usikkerhet ved egne konklusjoner.

Skal man skrive en slik *policy brief* må man også vite hva andre relevante meningsbærere har ment om dette spørsmålet tidligere. Man må bruke tid på litteratur og kildestudier, ikke ulikt det en forsker må. Det må ligge en *literature review* i bunn for oppgaven. Hva vet vi om dette temaet? Hva vet vi ikke? Og hva er vi uenige om? Studentene må altså utvikle sin informasjonskompetanse, som er:

evnen til å søke og lokalisere informasjon, vurdere informasjon kritisk med tanke på relevans og pålitelighet og ta den i bruk i egen kunnskapsutvikling.¹⁴

Fordelen med *policy brief* er videre at studenten må sette en tenkt leser i fokus, ikke metoden. Man må hele tiden strekke seg etter å formulere seg på måter som er forståelig for andre enn kun samfunnsvitere, og man må hele tiden være seg bevisst hvordan den kunnskapen man bruker er frembragt, og hvilke eventuelle svakheter og usikkerheter den har.

Å skrive en *policy brief* ligner også på det mange av studentene ved FHS skal gjøre når de kommer tilbake i arbeid i Forsvaret igjen. Det ligner en tradisjonell belysende militær stabsstudie. Som en av studentene sa under sluttseminariet:

Vi vil jo prate om essensen i det vi har arbeidet med, men vi blir tvunget til å vise at vi behersker de akademiske grunndisipliner.

En *policy brief* bidrar nettopp i den retning. Den setter essensen, dvs. empiri og kunnskaper, i fokus, ikke metoden.

Den tredje veien ut, er også i slekt med punktet over, og går ut på at det er lov å være normativ også i vitenskapelig arbeid. Det er ikke slik som mange studenter later til å tro, at man som forsker og student ikke kan være kritisk, eller fremme forslag til forbedringer. Det er lov å mene ting, men det må selvfølgelig være godt begrunnet. Som vi finner i boka *Hvordan bruke teori?*:

Mange tror at vitenskapelige analyser ikke kan være normative (at man ikke kan gi vurderinger og komme med kritikk og anbefalinger). Men dette beror på utdatert og feilslått syn på vitenskapene. Kravet til vurderinger er de samme som til beskrivelser: Du må gi grunner for påstandene du fremmer i analysen.¹⁵

Det er altså lov å kritisere Sveriges planer for å beskytte seg mot hybride trusler, om det er det man har lyst til å gjøre, og det er lov å fremme forslag til forbedringer. Er slike oppgaver godt begrunnet og godt skrevet, blir de også lest andre steder enn kun i skolestuen. Diskursanalyser og *grounded theory*, derimot, fenger ikke spesielt mange utenfor akademien.

Konklusjon

Hensikten med en profesjonsmaster er å dyrke kritisk tenkning og å øke forståelsen for den vitenskapelige kunnskapens karakter og begrensninger. Derfor er det utmerket at også offiserer skriver masteroppgaver. Men det er uheldig om enkelte studenter sitter igjen med en følelse av at samfunnsvitenskapelig forskning er begrensende, kjedelig og timid.

Som nevnt vil jeg tro at mange, kanskje de fleste, studenter og veiledere er komfortable med den metoden og framgangsmåten de har valgt, og vil ikke se større nytte av denne artikkelen. For dem, derimot, som synes at forskning og skrivning av masteroppgaver er som å svømme butterfly – det er kraftkrevende, ubehagelig og lite effektivt – håper jeg at denne artikkelen kan være med på å vise at forskning både kan være givende for den enkelte, og nyttig for andre enn dem selv.

Noen mener kanskje at en masteroppgave skal herde studentene gjennom frustrasjoner og oppgitthet. Jeg er av en annen oppfatning. Jeg ønsker ikke å fjerne alle motbakker og de små krisene, men jeg ønsker at studentene skal forstå vitsen med det de holder på med. Studentene bør få en forståelse for hvordan ulike metoder åpner ulike dører ut til en komplisert verden. Metoden bør ikke stenge for utsikten, eller hindre bevegelse.

Studentene bør heller ikke sitte igjen med en oppfatning om at forskning er noe for spesielt interesserte. Forskningsresultater berører oss alle på mange ulike måter. Vi bør derfor utvikle respekt og forståelse for den vitenskapelige kunnskapens muligheter og begrensninger, uten samtidig å utvikle aversjon og berøringsangst. Selv om arbeidet med masteroppgaven kan være både slitsomt og frustrerende i perioder, bør det også være berikende. Å få nær et halvår til å fordype seg i noe man både brenner for og kan mye om, bør også avtegne seg i et positivt kroppsspråk, ikke i høye skuldre og en bøyd nakke.

Under sluttseminaret sukket en av studentene tungt, og sa: ”Etter dette arbeidet må vi lære å bli normale igjen.” En annen mente at: ”Oppgaven kunne vært på tre sider om man tar vekk alt rabbel.” Det var en betydelig overdrivelse, men han følte nok at mye av det han hadde brukt tid og plass på var lite relevant for det han ønsket å finne

svaret på. Enkelte av studentene følte nok at de hadde sittet fast i et fluepapir. Uansett hva de forsøkte å stå på, ga underlaget etter, eller så hang de fast. Men hvis *det* er utbyttet av en mastergrad ved FHS, føler jeg at man har bommet litt. Som en av studentene under sluttseminariet uttrykte det: ”FHS er akademisk nervøse. De er usikre på hvilke

ben de skal stå på.” Det er det etter mitt syn ingen grunn til å være. Med små justeringer og litt bevisstgjøring tror jeg enda flere vil se på tiden som masterstudent ved FHS som både berikende og nyttig.

Forfatteren er professorkompetent oberstløytnant ved Forsvarets museer, Oslo.

Noter

1. Desch, Michael C: *Cult of the Irrelevant. The Waning Influence of Social Science on National Security*, Princeton University Press, 2019, s 2.
2. Ibid, s 12.
3. Ibid, s 18.
4. Ibid, s 13.
5. Ibid, s 4.
6. Ibid, s 41.
7. Hvidsten, Andreas H og Bratberg, Øivind: *Hva er statsvitenskap?*, Universitetsforlaget, Oslo, 2018, s 73.
8. Professor i statsvitenskap ved Universitet i Oslo Tore Wig, gjengitt i Aaheim Naper, Anja: ”En endeløs strøm av samfunnsviten”, *Morgenbladet*, nr 28, 23-29 juli 2021, s 8.
9. Op cit, Desch, Michael C, se not 1, s 15.
10. Op cit, Hvidsten, Andreas og Bratberg, Øivind, se not 7, s 127.
11. Johannessen, Lars E F; Witsø Rafoss, Tore og Børve Rasmussen, Eirik: *Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse*, Universitetsforlaget, Oslo, 2018, s 17 og 52.
12. Charles Judd, sitert i op cit, Desch, Michael C, se not 1, s 36.
13. Se mer om *policy brief* her: <https://www.cmi.no/guide/policy-brief>.
14. Dalland, Olav: *Metode og oppgaveskriving*, 7 utg, Gyldendal, Oslo 2020, s 140.
15. Op cit, Johannessen, Lars E F; Witsø Rafoss, Tore og Børve Rasmussen, Eirik, se not 11, s 95.